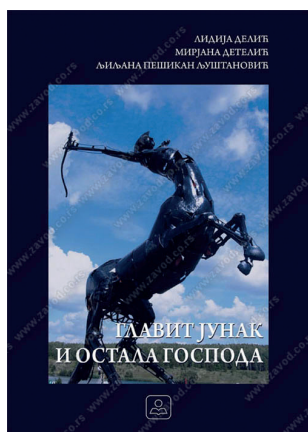

Приказ

Нове интерпретације епских песама

Лидија Делић, Мирјана Детелић, Љиљана Пешикан Љуштановић. *Главит јунак и остала господа. Анализе народних песама*. Београд: Завод за уџбенике, 2018, 437 стр.

Монографија *Главит јунак и остала господа*. Анализе епских песама окупља студије три реномиране ауторке – Мирјане Детелић, Љиљане Пешикан Љуштановић и Лидије Делић. Без обзира на различитост истраживачких приступа, окупиле су се око заједничке теме и сачиниле књигу у којој се многоструко интерпретативних визура пре показује као квалитет но као опасност по кохерентност целине. *Главит јунак* здружио је интерпретације антологијских текстова, махом из Вуковог бечког издања јуначких песама (у избору се нашла и бугарштица *Смрт деспота Вука* из записа Николе Охмућевића),

које су понуђене у првој тематској целини (*Мит – историја – песма*), и четири студије фокусиране на проблеме трансформација поетичких парадигми у различитим социокултурним контекстима (поглавље *Крај племенитих вештина*).

Прва студија посвећена је балади *Бог ником дужан не остаје*. Полазећи од текста, Мирјана Детелић реконструисала је етички систем патријархалне заједнице и слојеве митско-религиозног мишљења, да би се тексту поново вратила. Самеравајући концепте времена и (посебно) простора у епској песми и балади (а усмеравање на ове категорије и њихово сагледавање из угла семиотике јесте једна од препознатљивих карактеристика њеног истраживачког приступа), ауторка показује сличности и паралеле у конституисању негативног јунака/противника/странца, тј. оног ко упада у туђ простор.

Наредни текст, који потписује Љиљана Пешикан Љуштановић, окренут је поређењу Вишњићеве и Степанијине песме о светом Сави, тј. задужбинама Немањића. Разматрајући одлике стила, структуре и композиције варијаната, ауторка показује различитост погледа

на свет на којима се темеље: један, Вишњићев, примарно је јуначки, а други, Степанијин, темељно је обојен тоновима хришћанске етике. Отуда се закључује да се разлике у индивидуалним поетикама певача огледају и у другачијем поимању темпоралности: једно (Степанијино) је блиско средњовековном (па је, будући окренуто метафизичком, и статичније), друго (Вишњићево) је обликовано и модерном историјском свешћу, те се време осећа и као протицање.

Анализа песме *Женидба краља Вукашина* Лидије Делић у правом светлу показује сву комплексност захтева који се постављају пред тумача усмене епике. Ауторка најпре нуди темељну анализу историјских извора и у том контексту износи хипотезе о генези појединих мотива (издаја, смрт на капијама града и др.), издвајајући оне који би могли бити мотивисани доминантно реалноисторијским околностима и оне чији би се замеци и путеви везивања за конкретан сиже могли тумачити пре свега логиком жанра. Успостављање разгранатог система парадигматских ланаца које сижејни модели образују открива њихова дубинска, запретана значења. Студија истовремено показује значај и могућности ареалне фолклористике, будући да се, осим на дијахронијску раслојеност, фокусира и на културно-географску дистрибуираност сижеа и мотива, обухватајући и проблеме њихове миграције и питање консеквенци овог процеса.

Полазиште за промишљање о песми *Зидање Скадра* Љиљана Пешикан Љуштановић налази у запитаности пред могућностима савремене рецепције овог текста, у условима у којима читалац не препознаје мањи или већи део кодова усмене културе. Нарочит је изазов читање текста који се темељи на мотиву узиђивања људске жртве у темеље грађевине. Ауторка предлаже да се слика суровости (која би могла бити један од доминантних утисака који *Зидање Скадра* на савременог читаоца оставља) компензује инсистирањем на стилу и лепоти песничког језика, те на функционалности појединих композиционих решења.

Интерпретација *Женидбе Душанове* Мирјане Детелић почива на семиотичком приступу и полази од премисе да су основне категорије културе модели простора и времена. Сижејни модел женидбе с препрекама сагледава се на фону свадбе, тј. њене ритуалне и социјалне функционалности и семантике. Песме из овог круга посматрају се као модели мушке сижејне линије свадбе, при чему се у поетском тексту запажају редукција, апстракција и реорганизација елемената у односу на реконструисани обредни сценарио. На тај начин ауторка долази до налаза који далеко надилазе почетну усмереност на саму песму, а односе се на законитости епског жанра, и шире, књижевног текста као трећег степена моделовања стварности.

Ако је у претходним студијама демонстрирана она врста анализе која полази од највиших структура (какав је сижејни модел), у наредној, која је посвећена песми *Сестра Леке капетана*, полази се „одоздо“, од нивоа формуле. Наоко минимална измена у иницијалном сегменту Милијине песме у односу на круг песама о лепотици која одбија просце (реч је о помену чуда и вишеструким негацијским конструкцијама) води ауторку, Лидију Делић, у трагање које се развија у релативно неочекиваном правцу. Износећи претпоставке о именима (Росанда/Роксанда/Роксандра) и топонимима (Призрен – ознака узвишења, посредно и ознака оностраног, седишта богова, онеобиченог простора) као чуварима затамњених значења, ауторка узрок трагичног расплета објашњава сукобом оностраних лепотице и овоземаљског јунака.

Могућност савремене рецепције традиције још једном се наша у истраживачком фокусу Љиљане Пешикан Љуштановић. Овога пута реч је о упоредном читању Милијине песме *Бановић Страхинја* и њене модерне реинтерпретације у драми Борислава Михајловића Михиза. Текстови се самеравају поглавито кроз анализу ликова и релација који се међу њима успостављају. Нарочита пажња посвећена је тумачењу лика Страхинјине љубе, тј. Жене у Михизовој драми, посебно откривању њене везе са оностраним која се у два текста остварује и наговештава различитим поступцима. Истовремено, ауторка у Михизовој драми опажа жанровска померања ка мелодрами као део стратегије осавремењавања, а истом кругу поступака припада и наговештај кретања ка политичкој сатири.

У анализи песама о сукобу Марка Краљевића и заповедника града Костура, Лидија Делић митска исходишта препознаје у конотацијама имена града, мотиву Марковог преодевања у (црног) калуђера, поигравању. Ипак, како се наглашава, песму би било неадекватно читати искључиво у митолошком кључу, будући да су елементи митске матрице измењени инкорпорирањем у епску поетику.

Сличан методолошки апарат активиран је и у тумачењу песме *Марко Краљевић и Цидовка девојка*, тј. песама о сукобу јунака с џиновком, где се, након анализе елемената сижејног модела (главног протагонисте, тј. тријаде ликова, жене џиновке), истраживачко интересовање окреће ка минималном инваријантном формулативном сегменту (синтагматском споју *танка половина*). Трагање одводи ка реконструкцији древне представе о бићима гигантима чији је битан елемент концептуализације двострука телесност (каменита и танка). Према хипотези коју износи Л. Делић, џиновка би била и владарка гигантског народа (црна краљица), па се у основи сижеа открива мит о смени поколења.

У разматрању круга песама о сукобу „боланог“ јунака с Арапином, Лидија Делић се окреће питању логике везивања јунака и сижеа и проблему динамике ове релације на коју, како се показује, утиче и прелазак мотива из једног културног круга у други, и интерференција са другачијим сижејним моделима, и сучељавање историјске потке и узуса жанра.

Читајући *Женидбу Максима Црнојевића*, Л. Делић посебно инсистира на низу прекршаја традиционалних норми које чини Иво Црнојевић. Песничке поступке ванредно даровитог певача, Старца Милије, пореди са поетском вештином античких трагичара, па је у том светлу страдање јунака производ споја нужности, неумитности и престапа који се бира. Из овог ракурса посматрана, песма се помера од епске ка балади.

Љиљана Пешикан Љуштановић потписује текст посвећен анализи бугарштице о смрти деспота Вука, једине песме дугог стиха која је у овај избор (с правом) укључена. У пажљивом тумачењу прати се стапање историјске и епске логике, обредног и митског подтекста.

Разматрање елемената епске биографије Баја Пивљанина понуђено је у тумачењу песме *Ришњанин хаџија и Лимун трговац* Љиљане Пешикан Љуштановић. Пажња је усмерена ка обликовању и функцији овог јунака у кругу песама о нападу на сватове у гори, а у први план је истакнута његова многоликост. Јунак се, дакле, посматра у смислу укупне појавности у традицији и раздваја се од појма *лик*, који би подразумевао индивидуализацију у конкретном поетском остварењу.

Слојевитом анализом песме *Женидба Милића барјактара*, Мирјана Детелић открила је оне детаље који ће радњу усмерити управо ка трагичном расплету. Показујући сврховитост употребе формуле у импровизацији певача који одлично познаје и осећа кодове усмене културе, ауторка закључује да у епици, заправо, „не постоји случај“.

Два текста посвећена су чувеној балади *Хасанагиница*, оба из пера Лидије Делић. У првом је тежиште на проблематизацији културне тј. националне припадности овог антологијског остварења усмене књижевности. Како ауторка истиче, „усмена се поезија темељи на матрицама далеко старијим и дубљим од релативно скорашњих професионалних и националних дивергенција“, с обзиром на непрестану циркулацију мотива, сижеа и јунака кроз различите културне средине. Истовремено, ово се јасно показује и кроз раслојеност репертоара појединих певача. Испитујући у наредном тексту поетичке одлике *Хасанагинице*, ауторка се окреће и у науци интригантном питању Хасанагичиног стида, посматрајући га у контексту семантике дугог боловања јунака у фолклору. У традицији се овај мотив везује пре све-

га за мотив великог грешника, а у епици се реализује кроз три сужејна модела. Ипак, дуго боловање, а нарочито одвајање одојчета од мајке, у епском су свету својеврсни преседани, колико и љубин одлазак у гору.

Прву целину књиге затвара анализа Вишњићеве песме о кнезу Ивану Кнежевићу Љиљане Пешикан Љуштановић. Ослушкујући пулсирање савремености у Вишњићевом поетском поступку, ауторка истиче да Иван Кнежевић није класичан епски јунак „без мане и страха“, већ, како каже, „племенити праведник у злу времену“, јунак сведен на људску меру.

Студија Љиљане Пешикан Љуштановић „Кућа необична“ доноси разматрање гроба као епског и лирског локуса. Испитују се епске и лирско-епске слике гроба јунака и грешника, мотиви претераног жаљења и комуникације са умрлим, те посебно атрибуција гроба. Показује се да се представа о гробу конституише као представа о анτισвету, будући да га карактеришу тама, тескоба, пустош и жеђ.

Полазећи од семантичких поља која се у традицијској култури формирају око јабуке (плодност, дрво света, функционисање у обредно-обичајној пракси) и зелене боје (која је везана за принцип виталности али и симболику смрти), Мирјана Детелић утврђује да оба појма имају амбивалентна значења, сложену и развијену симболику, те показује да атрибут *зелено* уз именицу *јабука* у епици шири спектар њених значења (љубавна, фантастична, митска), док се у балади зелена јабука појављује и као симбол јаловости.

У песми *Стари Вујадин* Лидија Делић региструје неочекивану иницијалну формулу (девојка куне своје очи). Она је, како се анализом показује, примарно везана за круг песама које певају о ослобађању „три синџира робља“. Према хипотези ауторке, ове песме баштине део приче о календарским менама (умирању и васкрсу природе, тј. ослобађању, буђењу плодности). Клетвом која се упућује очима прави се инверзија између виђеног и невиђеног и поништава могуће злокобно дејство погледа девојке смештене у гранични простор (на води).

Последњи текст, који потписују све три ауторке, заокружује питања поетике усмене епике. Проблем аутентичности сагледава се из поетичког угла на примеру анализе једне песме из Етнографске збирке САНУ у којој ауторке опажају удаљавање од епских образаца и епског поимања света, те налазе одјеке грађанске мелодраме.

У окупљеним студијама покренута су бројна питања из домена теорије усменог текста и усмених жанрова (епске песме и баладе, пре свега). Разнолика тематско-методолошка усмерења крећу се од тумачења мотива, сужеа и сужејних модела, преко реконструкције текста, поетике формуле, успостављања и дезинтеграције жанровских канона и преиспитивања интержанровских релација, до поети-

ка певача. Њихов заједнички именитељ није само посматрање епског текста у етнографском, митолошком и социокултурном контексту, већ и поимање традиције као низа реинтерпретација наслеђеног (мита у обред, обреда у фолклорни текст, претакање сижејног модела у поезију, транспоновање традиције у модерну књижевност). Усмеравање на антологијска остварења усмене епике, на дела која су несумњиво одавно постала канонски текстови националне културне баштине, препоручује ову књигу широком читалачком кругу: она је за сигурно првенствено намењена проучаваоцима усмене књижевности и културе, али ће читаоце наћи и међу студентима књижевности, етнологије, историје и сродних наука, међу стручњацима укљученим у просветно-педагошки рад, извесно и међу љубитељима усмене и писане речи у најширем смислу.

др Смиљана Ђорђевић Белић
Институт за књижевност и уметност, Београд
Е-пошта: smiljana78@yahoo.com

Примљено: 12. 10. 2018.
Прихваћено: 10. 11. 2018.